

Mitovi i arhetipovi kao univerzalni jezik za izgradnju glumačke ličnosti

Tonković, Romina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of dramatic art / Sveučilište u Zagrebu, Akademija dramske umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:205:464460>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Academy of Dramatic Art - University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA DRAMSKE UMJETNOSTI
ODSJEK ZA GLUMU

Romina Tonković

**MITOVI I ARHETIPOVI KAO UNIVERZALNI JEZIK ZA
IZGRADNJU GLUMAČKE LIČNOSTI**

Diplomski rad

Zagreb, svibanj 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA DRAMSKE UMJETNOSTI
ODSJEK ZA GLUMU

Romina Tonković

**MITOVI I ARHETIPOVI KAO UNVERZALNI JEZIK ZA
IZGRADNJU GLUMAČKE LIČNOSTI**

Diplomski rad

MENTOR: Saša Božić, doc.art.

Zagreb, svibanj 2021.

SADRŽAJ / SUMMARY

SAŽETAK

1. UVOD.....	1
2. RAZRADA.....	3
2.1. MIT.....	3
2.1.1. POVIJESNI RAZVOJ SHVAĆANJA MITOVA.....	6
2.2. ARHETIP.....	10
2.2.1. RAZVOJ POJMA ARHETIP U 20. ST KROZ ISTRAŽIVANJA U KNJIŽEVNOJ TEORIJI I ANTROPOLOGIJI.....	10
2.3. ARHETIPOVI ŽENSKIH LIKOVA KROZ JUNGOVU ANALITIČKU PSIHOLOGIJU	12
1. Majka	12
2. Boginja ljubavi ili hetera.....	13
3. Amazonka	13
4. Medij	13
2.4. PRIMJERI IZ VLASTITE UMJETNIČKE PRAKSE.....	14
3. ZAKLJUČAK.....	17
4. LITERATURA.....	18

SAŽETAK

Kako glumci kreiraju likove? Što omogućava verbalizaciju pitanja o sebi i svijetu? I što, u konačnici, omogućava da se na ista pitanja odgovori? Umjetnost postoji koliko postoji ljudska svijest, umjetnost je alat koji, između ostalog, bilježi, pamti, postavlja mogućnosti, analize, opcije, otvara prostor zamišljaja i njeguje ljudsko postojanje. Čovjek se koristi simbolikom kako bi bolje razumio vlastito postojanje i već se ondje susreće s mitom i arhetipom. Ovaj rad analizira relaciju mita i arhetipa, tj. način na koji se proučava svijet i tumači u teatru. Osim svijesnog, nesvijesni dio uma uvelike čini čovjeka onakvim kakav je, uvjetuje ljudske požude, želje i objašnjava akcije i djelovanja. Nesvijesno omogućava predvidivost u izgradnji lika, svijesno je tek naličje. Arhetipi u određenim prilikama u ljudima izazivaju slične misli, osjećaje i ideje, bez obzira na to odakle su, koje su vjeroispovijesti i klase. Kroz diplomski rad predstavljaju se teorije nekih od autora koji su se bavili navedinim pojmovima, ali i vlastito iskustvo kreiranja likova u usporedbi s navedenim teorijskim okvirima.

Ključne riječi: Jungova analitička psihologija, mit, arhetip, nesvijesno, sjena, kolektivno sjećanje, izgradnja dramskog lika

SUMMARY

How do actors create characters? What makes it possible to verbalize questions about yourself and the world? And what, ultimately, allows the same questions to be answered? Art exists as much as there is human consciousness, art is a tool that, among other things, records, remembers, sets possibilities, analyses, options, opens up the space of imagining and nurtures human existence. Man uses symbolism to better understand his own existence and already encounters myth and archetype there. This paper analyzes the relation between myth and archethyp, i.e. the way the world is studied and interpreted in the theatre. In addition to the aware, unconscious part of the mind makes a man who he is, conditioning people's lusts, desires and explaining actions. Unconsciously allows for predictability in the construction of the character, but conscious is only the surface of the construction. Archetips in certain occasions provoke similar thoughts, feelings and ideas in people, regardless of where they are from, what religions and classes they are. Through the graduate thesis are presented the theories of some of the authors who dealt with the terms mentioned, as well as my own experience of creating characters analyzed through the mentioned theoretical frameworks.

Keywords: Jung's analytical psychology, myth, archetype, unconscious, shadow, collective memory, building a dramatic character

1. UVOD

Ako dovodemo kazalište u vezu sa filozofijom i jedno i drugo stoljećima pokušavaju odgonetnuti na isto pitanje: Što je čovjek?

U smislu kazališta kao umjetnosti glumca, čovjek je prije svega biće koje koristi i proizvodi znakove – animal symbolicum. Drugim riječima, on je biće koje korištenjem znakova sebi i svijetu daje smisao, oslonac i orijentaciju. Najvažniji znakovni sustav čovjeka pritom je njegov jezik. No postoji i čitav niz drugih znakovnih sustava kojima čovjek stvara simboličke oblike razumijevanja vlastitog postojanja, primjerice: mit ili umjetnost. Navedeni oblici simbolizacije, bez obzira radi li se o jezičnim, slikovnim, aukustičnim ili gestovnim znakovima, u pravilu nisu razumljive same po sebi, one moraju biti društveno kontekstualizirane a često pripadaju i području nesvjesnog. Kontinuirani proces u kojem se znakovi distribuiraju, bivaju interpretirani i izmijenjeni od drugih ljudi tvori proces nastajanja kulture. Upravo sposobnost korištenja znakova, razumijevanja vlastitih nesvjesnih procesa i njihovo iskazivanje kroz mitsko, arhetipsko ili umjetničko promišljanje svijeta omogućuje nam da kroz bavljenje umjetnošću, partikularno kazališnom umjetnošću, postavljamo metafizička pitanja o sebi i svijetu.

Ovaj rad pokušava uspostaviti relaciju između mitskog i arhetipskog promatranja svijeta i kreacije svijeta teatra, kao sličnih sustava unutar kojih možemo prepoznati, osjetiti i reprezentirati iskustvo ljudskog bivanja u svijetu, koje nam se i dan danas nadaje kao zagonetka.

Proces kojim u kazalište ulazi mitsko i arhetipsko promišljanje svijeta vezan je uz procese nesvjesnog, svih onih zaboravljenih misli, osjećaja, senzacija koje svakodnevno potiskujemo, ali ti procesi itekako upravljaju našom svakodnevicom.

Naprосто, naše zaboravljene ili potisnute misli i želje ne prestaju postojati. Premda se ne mogu po volji oživjeti, nazočne su u našem nesvjesnom - točno ispod praga sjećanja - odakle se opet mogu spontano uzdignuti u svako doba, a često i nakon mnogo godina prividno potpunog zaborava. Pri tome mislim o stvarima koje smo svjesno vidjeli ili čuli, a zatim zaboravili. Svi mi gledamo, slušamo, mirišemo i kušamo mnoge stvari, a da ih u tom trenutku ne opažamo, bilo zato što nam je pozornost skrenula, ili zato što je osjetilni podražaj preslab da bi ostavio svjesni dojam. Međutim, nesvjesno ih je zabilježilo, i takve nesvjesne osjetilne senzacije igraju važnu

ulogu u našem svakodnevnom životu. One utječu, a da mi to ne uviđamo, na način našeg reagiranja na događaje i ljude.

Ako primjenimo ideju da su arhetipovi naše univerzalne nesvjesne predodžbe, lakše možemo shvatiti strukturu iz koje misli proizilaze iz nesvjesnog. Razmišljanje je strukturirano, bez obzira je li nam ta struktura do kraja poznata i osviještena. Kad shvatimo arhetipske impulse kao ono što je ispod razmišljanja, tada postajemo cjeloviti. Osjećaj je sličan kao da si se vratio kući.

Primjenimo li takav način promišljanja na rad na kreaciji nekog dramskog lika, ako se držimo strukture arhetipa lakše ćemo shvatiti motivacije, vjerovanja i razmišljanja lika, kojeg želimo utjeloviti.

2. RAZRADA

2.1. MIT

Povijest se ponavlja, prilagođavajući se i mijenjajući; promjena je konstanta, pa tako ispada da živimo isto vrijeme koje su živjeli naši preci, drugačijeg formata, ali sličnog, ako ne i istog sadržaja. Stoga, nije čudno zašto se u kazalištu vraćamo na početak, na prošlost, na ono što je bilo, jer sve što je sad, već je bilo izgovoreno, učinjeno, ili u najmanju ruku, pomišljeno. Mit je bio jedan od prvih oblika bilježenja i predavanja priča, događaja ili ideja. Mit se sastoji od nekoliko elemenata, i iako su sami mitovi nadograđeni, izmijenjeni, jedna stvar ostaje ista – a to je njihova glavna linija, odnosno poruka.

‘Mit (grč. μῦθος; riječ, govor; basna, priča), u tradicionalnom značenju riječi, priča o nadnaravnim radnjama bogova ili junaka koje su utemeljile neku kulturu. Njegovo je prepričavanje u lancu usmene predaje prvobitnih zajednica bilo ritualni događaj sa svrhom obnavljanja kolektivnoga pamćenja i osjećaja pripadnosti matičnoj cjelini.’¹

Mit je uključivao i mitske svetkovine, odnosno manifestacije na kojima su se mitovi uprizorivali, a često su uključivali priče o nastanku bogova, pa čak i zakona, čovjeka, te svijeta. Mitovi su ponavljani, uprizoravani, održavani i upisani su u kolektivnu svijest nekog naroda. Mitovi, iako su nastali u povijesti, i danas su sredstvo kojim možemo *predvidjeti budućnost*. Pritom ne mislimo na predviđanje događaja, koliko na predviđanje posljedica koje će naši potencijali postupci prouzrokovati. Također, mitovi služe kao kolektivno sjećanje na pretke.

Zanimljivo je iz te perspective upozoriti na manipulaciju mitovima, pri nastanku neke nacije, ili nacionalne svijesti, poput onih iz 90-tih godina 20 stoljeća, koji su oblikovali ideju hrvatske nacije.

‘Na pozornicama nacionalnih kazališta u prvoj polovini devedesetih često se igraju povijesne teme, gradeći značenjske mostove spram njihove aktualizacije u suvremenosti na načelu analogije odnosno prepoznavanja sadašnjosti u prošlosti.’²

¹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235> 7.2.2021., 16:20

² file:///C:/Users/Administrator/Downloads/kazaliste_17_18_26_lederer.pdf, str 146, 7.2.2021., 14:51

Drugim riječima, svako nacionalno kazalište oživljava individualnu povijest, kako bi rastumačilo, analiziralo i proučilo što je dovelo do sadašnjosti i kako budućnost može ili ne treba izgledati. Povijest čini kulturu, jer se kultura u povijesti i razvijala. Naši individualni strahovi duboko su zapisani u nama, naša razmišljanja su nasljeđena, naša evolucija u konačnici služi tome da pobjegne od prošlosti i da je nadraste. Stoga je zanimljivo proučavati dramsko pismo te dramske izvedbe raznih nacija, jer svaka ima posebnost i svaka se može upoznati upoznajući njezine korijene.

Mit je način na koji gradimo smisao u svijetu bez smisla, jer nam mitovi pružaju značenje postojanja, kroz svoje narativne uzorke. To značenje možemo gledati kao razlog našeg postojanja, ili možemo vjerovati da postojimo kako bismo otkrili svoju svrhu. Neovisno o tome rezultat je jednak: mitovi su naš način traženja značenja i važnosti postojanja. Mitovi su kao grede u kući: one se ne vide izvana, ali su ono što čini strukturu kuće.

Mitovi su ključni za mentalno zdravlje. Upravo zbog raspada mitova u našem društvu, stvorila se potreba za psihoterapijom. Kroz mitove zdravo društvo daje svojim članovima olakšanje od neurotične krivnje i pretjerane anksioznosti. U staroj Grčkoj, na primjer, gdje su mitovi bili vitalni i snažni, individualci u društvu mogli su se lakše susresti s problemima egzistencije bez osjećaja krivnje i anksioznosti. U tim vremenima nalazimo filozofe kako raspravljaju o ljepoti, istini, dobroti i hrabrosti kao vrijednostima u ljudskom životu. Mitovi su omogućili Platonu, Eshilu i Sofoklu da stvore svoja velika filozofska i književna djela, koja danas čuvamo kao blago.³

³ Prema: Rollo May: The cry for myth, str 14 (*"Myth is a way of making sense in a senseless world. Myths are narrative patterns that give significance to our existence. Whether the meaning of existence is only what we put into life by our own individual fortitude, as Sartre would hold, or whether there is a meaning we need to discover, as Kirkegaard would state, the result is the same: myths are our way of finding this meaning and significance. Myths are like beams in a house: not exposed to outside view, they are the structure which holds the house together so people can live in it. Myth making is essential in gaining mental health, and the compassionate therapist will not discourage it. Indeed, the very birth and proliferation of psychotherapy in our contemporary age were called forth by the disintegration of our myths. Through its myths a healthy society gives its members relief from neurotic guilt and excessive anxiety. In ancient Greece, for example when the myths were vital and strong, individuals in the society were able to meet the problems of existence without overwhelming anxiety or guilt feeling. Hence we find the philosophers in those times discussing beauty, truth, goodness, and courage as values in human life. The myths freed Plato and Aeschylus and Sofoklo to create their great philosophic and literary works, which come down as treasures for us today."*)

Odnos hrvatskog dramskog kazališta prema povijesti i mitu, također ima specifičnu liniju. Suvremeni hrvatski autori u devedesetima ne žele sagledati povijest, oni se zato okreću mitu kao subverziji dominantnog nacionalnog obrasca. Autori koji su primjer subverzije nacionalnog na račun mitskoga npr. Asja Srnc ili Ivan Vidić, autori generacije koja s ruba hrvatskog literarnog svijeta nudi pismo neke nove generacije, izašle iz rata. Novo pismo podrazumijeva i novi glumački izraz, odnosno oslobađanje glumačke svijesti.

Najveća je vrijednost novoga: *“(...) u tome što ono odgovara na neku staru želju precizno pristaje uz pojavu Mrtve svadbe Asje Srnc Todorović 1990. u kontekstu suvremene hrvatske drame i kazališta, na sceni Suvremene hrvatske drame u Teatru ITD. Nova postmodernistički otvorena dramaturgija mlade generacije poništava zatečene dramske modele, odbijajući povijest i uvodeći mit u obzore svog senzibiliteta, a izostavljajući mjesto protivnika (I. Vidić, Netko drugi; Asja Srnc Todorović, Opasno muklo, 1990).”*⁴

Osim povijesti, koja prva pada na pamet kad spominjemo mit, neophodno je spomenuti i važnost mita za sadašnje vrijeme određene kulturne sredine. Važnost leži u tome što pozicija mita u nekoj sredini govori o njegovoj važnosti u toj sredini, a mjesto gdje je mit smješten ukazuje na vrijednosti koje ta sredina njeguje i prenaša svojim potomcima.

*“Ključna društvena, vjerska i kulturna uloga mita potiče njegovo širenje i ulančavanje u skupine mitova grupirane oko središnjega lika kakva boga ili junaka. Iako su takvi kulturni likovi na neki način zaštitni znakovi određenih zajednica – npr. Marduk babilonske, Prometej grčke, a Mojsije židovske – njihove značajke, obrazac njihovih djela, situacije u koje ulaze s drugim likovima zapravo svojom stereotipnošću nadilaze granice pojedinih kultura. Ne samo što mitovi različitih kultura nalikuju jedni drugima već se preko zajedničkoga mitskoga nasljeđa povezuju i različiti književni žanrovi.”*⁵

Književni žanrovi koji su nastali preko mitova različitih kultura su grčka tragedija, japanska no drama i različiti epovi (*Gilgameš, Beowulf...*)

⁴ file:///C:/Users/Administrator/Downloads/kazaliste_17_18_26_lederer.pdf, str 146, 7.2.2021. 14:58

⁵ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235> 7.2.2021., 16:20

Kako je spomenuto na početku, mit se očitovao u raznim formama. Mit se bilježio usmenom predajom, ali i književnim zapisom. Također, mit je postojao u formi izvedbe. No osim toga, mit razlikujemo i kroz odnos kolektivnog i pojedinačnog u samom shvaćanju mita. Aktualnost mita je srž njegove vrijednosti, a tipični likovi i motivi, ili čak obrasci zapleta oblikuju razna umjetnička djela, raznih nacionalnih sredina.

Mit je u početku ipak više kolektivan zbog usmene predaje. On je izvođen od strane glumaca koji su i tumači samog mita, a mogućnost nerazumijevanja riješena je dodatnim objašnjenjima koje su glumci tumači mogli pružiti u trenutku izvedbe, ili odmah nakon nje. Nakon što je mit zapisan, on je više okrenut pojedincu, a njegova forma je složenija jer upravo nedostatak tumača širi mogućnost pogrešnog razumijevanja. Kako se to ne bi dogodilo, mitovi su obrazloženiji, detaljniji i opisniji, poprimaju formu literarnih djela koja imaju za cilj, ne samo govoriti o nečemu, već zainteresirati čitaoca i zaokupiti njegovu pažnju.

“Dvojba potječe već odatle što mit, kao tipično pretknjiževna ili predumjetnička forma, ne poznaje neku fiksiranu, autentičnu inačicu, već se u predaji svaki put pojavljuje ponešto preinačen, odnosno prilagođen specifičnim okolnostima dane izvedbe.”⁶

2.1.1. POVIJESNI RAZVOJ SHVAĆANJA MITOVA

Kopernikanski obrat nastaje u ljudskom razmišljanju u kojem se fokusa koji je na bogu, fokus prelazi na samog čovjeka. Iako takva promjena zvuči sasvim realno, ona je podrazumijevala znanstveni i tehnološki napredak civilizacije koji je prvenstveno služio potrebama čovjeka. Ispunjavanjem ljudskih potreba dolazi do stvaranja novih potreba, a čovjek postaje njihov rob. U kapitalističkom svijetu čovjek je sluga iluzija o vlastitim potrebama. Kopernikanskim obratom događa se prelazak s ideje o kolektivnom dobru i zakonima koji se poštuju za sveopće dobro, na ideju o sebi i vlastitom napretku. Problem takvog pristupa je gubljenje ideje o kolektivnoj svijesti koja opstaje, ali nije njegovana, te odumire.

“I marksistička kritika vezuje mit za tradicijski uhodane mehanizme tzv. zdravorazumske svijesti koje treba demistificirati i prokazati u njezinoj zasljepljujućoj funkciji. Istu svrhu emancipacije od zarobljenosti ljudske psihe u mitu postavlja sebi i psihoanalitička kritika slijedeći Freudov napatuk kako »Ondje gdje je bilo Ono (tj. mitski zaposjednuto nesvjesno) treba

⁶ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235> 7.2.2021., 16:20

doći Ja (tj. razumom naoružana svijest)«. Ali poststrukturalistički obrat u objema tim tradicijama dovodi u pitanje znanstveno polazište tzv. kritike ideologije, udobno smješteno izvan mita, i to tako što pokazuje da znanost nije neosjetljiva na mitsko mišljenje, već i te kako upletena u njega. ‘’⁷

Mit se definira kroz razna stručna područja, kako antropološka i sociološka, tako i književna, ali i psihološka. Znanstvenost je posvećena mitu, njegovoj strukturi i njegovoj funkciji, ali ‘’s one strane mita’’ ne nalazi se znanost, već neki drugi mit. Mit tako služi kao osnova suočavanja s vlastitom psihologijom, on nam pomaže tumačiti i naše nesvjesno, naše snove, kreaciju; a sve zbog toga što tumači ključne simbole koje tokom života spoznajemo kroz snove ili čak iskustvo, kao što su rođenje, smrt i gubitak.

’Ne bi bilo pretjerivanje ako bismo rekli da je mit onaj tajni prolaz kroz koji neiscrpne energije kozmosa nadiru u kulturnu manifestaciju čovjeka. Religije, filozofije, umjestnosti, socijalne forme primitivnog i historijskog čovjeka, najvažnija otkrića u nauci i tehnologiji, sami čovjekovi snovi što obremenjuju spavanje, sve to poput mjehurića izranja iz dubina magičnog kruga mitova.’’⁸

Već je u djetinjstvu moguće zapaziti ‘’simptome nastanka mitologije’’, kroz razvoj fantazije za razaranjem tijela nakon odvajanja od majčinih grudi.

‘’Ovakve slike mogu se lako tumačiti kao primarno, mada možda ne i isključivo psihološke(...).’’⁹

Važno je istaknuti ulogu sna, koji tumačimo kroz mitologiju, no postoji ključna razlika među njima. Mit pripada kolektivnom, a san je individualno tumačenje mita, vlastiti način očitovanja simbola, ovisan o poznavanju mitova i značenju njegovih simbola, koji su opet dio kulture i iako slični, imaju preinake od zajednice do zajednice.

⁷ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235> 7.2.2021., 16:20

⁸ Kembel Džozef (2018)., „Heroj sa hiljadu lica“, ur. Borivoj Gerzić, Beograd: Zlatno runo 2018., str 7

⁹ Isto, str 138

‘‘San je depersonaliziran mit, a mit je depersonaliziran san; i mit i san su simbolički na isti onaj opći način kao što je to dinamika psihe. Ali u snu oblici nose pečat specifičnih problema koje ima sanjač, dok su u mitu prikazani problemi i rješenja važeći za čitavo čovječanstvo.’’¹⁰

Želimo definirati mit, ali najbolja definicija bi bila samo činjenica da u logici mita ne treba tražiti uzročno posljedične veze, jer logika mita proizlazi iz sveukupnosti i zaokruženosti, a ne od elemenata koji se sagledavaju linearno. Događaji iz mitova koji su fantastični i nestvarni označavaju psihološku prirodu čovjeka koja nije jednaka fizičkoj prirodi. Fizička priroda je raščlanjiva i puno je podložnija matematičkoj, odnosno logičkoj analizi, dok je psihološka priroda skrivena i nije satkana od pravila. U psihologiji sve može i ništa ne mora biti, sve je potencijalna opasnost i potencijalna radost.

U povijenom slijedu kazališnih avangardi 20 stoljeća, mitsko dolazi u fokus sa kazališnim istraživanjima Jerzyja Grotowskog, Eugenia Barbe i Richarda Scheknera u 60-tim godinama 20 stoljeća. Upravo tri navedena umjetnika reprezentaciju teksta, zamjenjuju kazališnim sustavima koji posuđuju svoj jezik iz mitskog te afirmiraju jezik geste, zaumnog i tijelo kao područje prodora mitskog razmišljanja u proizvodnji kazališnih svjetova. Barba i Schekner mitsko će proučavati u širem polju kazališne antropologije koja želi uspostaviti univerzalni jezik reprezentacije ljudskog iskustva, a razumljiva je neovisno o nacionalnoj, klasnoj ili rodnoj pripadnosti.

Njihova će promišljanja teatra u hrvatskom kazališnom kontekstu preuzeti ponajviše Ivica Boban te njezina grupa Pozdravi. Rad Ivica Boban pionirski je u hrvatskom teatru, jer u središte postavlja tijelo te njegove simboličke i mitske obrasce. Posebno su u tom kontekstu zanimljivi njezini radovi sa Georgijem Parom u predstavama Grbavica i Događaj u gradu Gogi, početkom 70-tih godina 20-tog stoljeća u Hrvatskom Narodnom Kazalištu u Zagrebu. No, osim izdvojenih pokušaja ovakvo promišljanje teatra, na žalost nije nikada zaživjelo u hrvatskom institucionalnom kontekstu i svelo se na par ekscesa, poput navedenih predstava.

¹⁰ str 18, Campbell, Joseph: Heroj sa hiljadu lica

2.2. ARHETIP

2.2.1. RAZVOJ POJMA ARHETIP U 20. ST KROZ ISTRAŽIVANJA U KNJIŽEVNOJ TEORIJI I ANTROPOLOGIJI

Arhetipovi su identične psihičke strukture zajedničke svim ljudima, a koji zajedno predstavljaju arhaično nasljeđe čovječanstva. Jung je arhetipove smatrao urođenim neuropsihičkim središtima koja mogu da pokreću, nadziru i prenose zajednička obilježja ponašanja i tipična iskustva svih ljudi. Čitava pojedinačna arhetipska zaliha sačinjava kolektivno nesvjesno, čiji su autoritet i moć locirani u središnjoj jezgri koja održava jedinstvo ličnosti. Tu jezgru Jung naziva sebstvom. Arhetip je simbolički obrazac, struktura ili uzorak koji je prvobitno bio obrednog ili religijskog karaktera, a koji se nesvjesno ponavlja. Prema skolastičkoj filozofiji, arhetipovi su oblici bića koji su stvoreni u božanskom umu.

Bavimo se arhetipovima u smislu njihove karakterizacije, u smislu njihovih postupaka, želja i očekivanja. Pretpostavljamo da poznavanje arehetipova pomaže u glumačkom procesu kreiranja likova i odnosa među njima, jer kao što je navedeno, mitovi su u našem podsvjesnom, a glavni junaci mitova koje nosimo u sebi su arhetipovi koji su nam bliski. Arhetipovi nam omogućuju bolje poznavanje i čak intuitivno razumijevanje, a u glumačkom procesu to je uvelike korisno. Zapravo, prepuštanjem karakterizaciji kroz arhetipove glumac shvaća da ima u sebi sve što mu je podareno u njegovoj kulturi kroz mitove. Mitovi su dio nas, I mogu biti prečica do nas samih.

“Novi su život tomu platonskom pojmu pribavili engleski antropolog J. G. Frazer (Zlatna grana, znatno prošireno 3. izdanje 1911–15) i švicarski psiholog C. G. Jung (Preobrazbe i simboli libida, 1911/12).”

Arhetipe su karakterizirali i institucionalizirali arhetipski kritičari radovima koje su objavili između 30-ih i 50-ih godina 20.stoljeća.

“Tako su npr. za Maud Bodkin arhetipovi, još pomalo apstraktno, »oni oblici ili obrasci [velike poezije] u kojima univerzalne snage naše naravi pronalaze svoje opredmećenje« (Arhetipski obrasci u poeziji, 1934), a za N. Fryea (Anatomija kritike, 1957) oni su već generički ustrojeni obrasci književne radnje, odnosno odnosa među njezinim sudionicima, a oni tim sudionicima

podaruju specifičan profil. Frye ih je dakle iz psihičke i imaginativne sfere definitivno premjestio u književno-umjetničku sferu.’’¹¹

Daljnje definiranje arhetipova posvetit će se u svrhu glumačkog procesa. U arhetipovima se ističe određena draž koja ih prati, njihova kompleksnost ima povijest, arhetipovi jesu ti koji stvaraju mitove, religije i filozofije. Arhetipovi omogućavaju analizu, a analiza je povlastica svijesti. Kazalište je prostor u kojem možemo rekreirati misaone procese, za razliku od života u kojem nesvjesno ima veliku funkciju, a vođeno je nagonским težnjama.

¹¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3738> 7.2.2021., 14:40

2.3. ARHETIPOVI ŽENSKIH LIKOVA KROZ JUNGOVU ANALITIČKU PSIHLOGIJU

Arhetipovi se koriste i u sferi života, koja je bliska suvremenim dramama, odnosno za poznavanje mogućih karakterizacija likova u današnjici ključno je poznavati ‘‘arhetipove suvremenog života’’ koji svoju karakterizaciju, dakako, vuku iz vremena mitologije. Arhetip ženskog podrazumijeva obrazac shvaćanja stvarnosti, drugih ljudi i odnosa prema njima. Klasične ženske arhetipske osobine su povezane sa stvaranjem, njegovanjem, hranjenjem, zavođenjem i rađanjem.

‘‘U mnogim kulturama i različitim periodima tokom povijesti poznati su različiti izdanci arhetipa žene, odnosno raznolike tipične ženske figure poput djevice, princeze, djevojčice, mudre žene, tatine mezimice, fatalne žene, zle žene, majke, dame, ljudožderke, vještice, vile, sirene, itd.’’

Ester Harding definira načelo ženskog kroz iskazivanje motiva koji su bipolarni i dvoznačni: *‘‘(...) slijepa sila, plodna i okrutna, stvaralačka, sila koja njeguje i sila koja razara’’. Mitska, iskonska žena je ‘‘divlja i u svojim ljubavima i u svojoj mržnji. To je žensko načelo u demonskom obliku’’.*

Toni Woolf, učenica Carla Gustava Junga, razradila je tipologiju arhetipa žene koja je danas široko prihvaćena. Ta tipologija se temelji na dvije dimenzije koje opisuju i objašnjavaju žensku psihologiju. Ona arhetip ženskog dijeli na dvije dimenzije, na vertikalnu i horizontalnu dimenziju. Vertikalna dimenzija se odnosi na kolektivnost i individualnost, a tu dimenziju čine dva suprotna pola; majka i božica ljubavi. Horizontalna dimenzija sastoji se od statičnosti i dinamičnosti, a njezini polovi su medijum i amazonka. Te dvije dimenzije se međusobno sijeku i tako dobivamo četiri osnovna oblika, tj. arhetipa.

1. Majka

Majka je u mitologiji predstavljena s likovima Velike Majke kao štu Geja, Isis i Demetra. Ona je instinktivna, brižna, ona njeguje, odgaja djecu i stvara dom. Također, ona predstavlja kolektivan aspekt, njena ljubav nije vođena strašću, već je upućena prema čovječanstvu kroz pažnju i brobu za pravdu. Parodiju arhetipa Majke, možemo primjetiti u Brechtovoj Majci Hrabrost, ili Charlotte iz Bergmanove Jesenje sonate.

2. Boginja ljubavi ili hetera

Boginja ljubavi se nalazi na suprotnom polu od majke. Ona je okrenuta prema sebi, zaokupljena je vlastitim ljubavnim životom. Ovaj aspekt predstavljaju likovi Persefone, Psihe i Afrodite. Žena koja se identificira s ovim polom često je vječna kćerka ili sestra. Njezin pristup životu je predstavljen kroz flert i neobaveznost. Primjer boginje ljubavi bila bi Wedekindova Lulu, ili Marie iz Buchnerovog Woyzeka.

3. Amazonka

Amazonka je žena koja je ambiciozna, ona daje prednost karijeri, a ne kući i djeci. Ona je racionalanog karaktera, a muškarce doživljava kao suparnike. Ukoliko se uklopi sa osobnošću koja je svjesna sebe ona lako postiže ciljeve u životu. No također, takva karakteristika žene može prerasti u tiransku i manipulativnu osobu koja nameće vlastitu volju. Primjer Amazonke je Irina Arkadina iz Čehovljevog Galeba, no ponovo Charlotte iz Bergmanove Jesenje sonate.

4. Medij

Primjer koji je klasičan za ovaj tip žene je Pitija iz Delfa. Ova žena je u bliskoj vezi s kolektivnim nesvjesnim, a uronjena je u svoje subjektivno iskustvo. Ona je uvjerena u proročanstva, kao da ima uvid u znanje koje je većini uskraćeno. Primjer Medija je Medeja, ili Marinkovićeva Glorija.

*Dakako, ove podijele nisu jedine i konačne, ali cilj je da suvremena žena ne misli o sebi (...) samo kao o "majci", "domaćici", "poslovnoj ženi", "ljubavnici" i sl. Ako prihvati ove arhetipove koji su temelj njene ženske prirode, onda će moći odgovoriti na najdublje poticaje koje pružaju arhetipovi, što će samo obogatiti njen život, njene odnose s drugima i njen doprinos društvu.*¹²

Stoga navodimo samo neke od primjera mitoloških junakinja i suvremenih ženskih likova, uz njihove arhitepe kao što su; **Arhetip zmije:** Meduza - Lady Macbeth (Macbeth), Martha (Tko se boji Vriginije Woolf), **Arhetip majke kao prirode:** Inana / Gea - Charlotte (Jesenja sonata), **Arhetip ljubavnice / ljubomorne žene:** Hera – Medeja, Maureen (Ljepotica iz Lenanea, M. McDonagh)...

¹² <https://jungpsihologija.wordpress.com/2018/05/20/ponasanje-zene-arhetip-zene/> 7.2. 2021. 17:43

Mario Piškur, Jungov analitički psihoterapeut, rođen u Zagrebu 1969. god.

2.4. PRIMJERI IZ VLASTITE UMJETNIČKE PRAKSE

“ There is something inherently wrong with the human personality. There is an evil side to it. One of the things that horror stories can do is to show us the archetypes of the unconscious: we can see the dark side without having to confront it directly.”

Stanley Kubrick

Razrađujući osnovne elemente arhetipova, Carl Gustav Jung, švicarski psiholog i utemeljitelj analitičke psihologije, razlikuje dva temeljna arhetipa, koje naziva Persona i Sjenka. Jung **Personu** objašnjava kao funkciju odnosa prema izvanjskom, kolektivnom, vlastitom iskustvu susreta sa društvom. Izraz Persona, Jung izvodi iz starogrčkog shvaćanja maske te Persona nosi jake tonove komičkih i tragičkih maski. Persona nam pomaže da uspješno funkcioniramo u različitim socijalnim i društvenim kontekstima, olakšava nam komunikaciju i socijalnu adaptaciju. Krenemo li dalje u nesvjesno, dolazimo do sljedećeg arhetipa: **Sjenke**. Sjenka predstavlja naš alter ego, odnosno sve one sadržaje, porive i potrebe koji su negativno vrednovani, odbačeni i smješteni u nesvjesno. Obično se sadržaji Sjenke vezuju za agresivne i seksualne impulse koji su za Ja neprihvatljivi ili zastrašujući. Kroz rani razvoj djeteta prihvaća pozitivno vrednovane aspekte svog funkcioniranja i oni postaju dio svjesnog identiteta ili Persone, dok neprihvaćeni aspekti padaju u Sjenku nesvjesnog.

U svom radu na predstavi “Tko se boji Virginije Woolf” i kreiranju uloge Honey sam nesvjesno posegnula za svojom Sjenkom i potrebom da se svidim baš kao i Honey. Radnja se događa noću, što je simbol za podsvjesno. Tako i kod Honey kroz njezine kretnje tijela i ispade, izlaze van svi potisnuti osjećaji koje ona u svojoj sjeni skriva.

“Sjena je moralni problem koji predstavlja izazov za cjelokupnu osobnost ega, jer nitko ne može postati svjestan sjene bez značajnog moralnog napora. Postati svjestan Sjenke uključuje prepoznavanje mračnog aspekta vlastite osobnosti, te pristajanje na postojanje istog. Ovaj postupak je bitan uvjet za bilo koju vrstu samospoznaje, i stoga, u pravilu se susreće sa znatnim otporom. Doista, samospoznaja kao psihoterapijska mjera često zahtijeva mnogo mukotrpnog rada koji se proteže kroz duže razdoblje.”¹³

Honey kao lik je potpuno različita od mene i mojeg habitusa, primjetila sam da sam u sličnim društvenim situacijama koje zahtijevaju određenu konverzacijsku vještinu i sposobnost, ja Romina Tonković dosta otvorena i snalažljiva, dok Honey u samom komadu ima nespretnu pokušaje poticanja razgovora gdje na koncu poseže za još jednom čašom konjaka. Glumac u radu na ulozi prvo traži zajedničke točke sa likom kojeg igra i gradi, te sam počela u sebi tražiti osobine koje su zajedničke između mene i Honey. Morala sam se duboko zagledati u svoju podsvjest i potražiti koje su to najzanimljivije dodirne točke sa likom. Prvi nivo koji zagrebemo bila bi Sjenka (negativni dio podsvjesti). Kada sam proanalizirala sebe, shvatila sam da također u neugodnim situacijama imam potrebu nelagodu ublažiti alkoholom, otkrila sam u sebi da imam potrebu svidjeti se ljudima (kao i Honey) što se nakon što sam osvjestila tu osobinu počelo mijenjati. Shvatila sam da što dublje grebemo i tražimo u svojim osobnim iskustvima, to će kretnje i ponašanje lika biti arhetipske, samim time paradoksalno autentične. Sa informacijama kojima sada raspolazem mogu zaključiti da se kroz cijelu dramu provlači nekoliko arhetipova, glavni je Persona, odnosno maska kako ju je Jung nazvao, maske koje nosimo u javnosti, skrivamo se iza njih kao što su alkohol, cigarete...

„Stand up Peer Gynt“ je projekt na kojem trenutno radim, u kojem se bavim cjelokupnom generacijom koja se ponaša po arhetipu Peer Gynta. Peer Gynt bi se mogao obilježiti mitom muškarca dvadesetog stoljeća, zbog fascinantne slike psihološkog obrasca i konflikata kod suvremenog muškarca. Sama drama otkriva razne obrasce koje moderni psihoterapeuti koriste u svojoj praksi. Otkrivajući te obrasce po kojima Peer Gynt djeluje i otkrivanje njega kao arhetipa ne samo da sam otkrila puno o svojoj generaciji, nego sam shvatila da se sama vodim nekim od tih istih obrazaca, kao što je izbjegavanje odgovornosti, egomanijaštvo, narcizam, potreba da mi se muškarci dive. Peer Gynt je mit, dramski lik kojeg karakteriziraju dvije želje: jedna da mu se

¹³ Aion: Phenomenology of the Self published in The Portable Jung, editirao Joseph Campbell, Penguin Books, 1976, str. 145.

žene dive, a druga da se iste brinu za njega. On je hvalisavac, lažljivac, šarmantan, grandiozan, dovrtljiv i izrazito privlačan ženama, no u njegovom životu ipak je samo jedna žena, a to je njegova majka. Peer Gynt je klasični primjer arhetipa djeteta ili vječnog djeteta (Jungov Puer Eternus. Tammuz, Attis, Dioniz, Don Juan, Petar Pan), dječaci koji nikada ne odrastu, teško se snalaze u „odraslom svijetu“, preziru obaveze i rasporede, često su samci. Istraživajući o njemu i ulazeći dublje u tematiku sam ga shvatila, razumjela i pronašla u sebi i svojim prijateljima korjene problema. Zato smatram da je ovo jedno od najbolje napisanih univerzalnih djela ikada, jer je Peer Gynt isti i u Danskoj, Japanu, Africi, Americi...

‘‘Razlog zašto je Peer Gynt muškarac svih nacija je taj što su karakter i mit produkt Ibsenovog samoanaliziranja. Ibsen piše u svom uvodu „ poema sadrži korjene iz mog djetinjstva“, Ibsenova majka je poslužila kao model za Peer Gyntovu majku. Ibsen je duboko kopao u svoja vlastita iskustva, samim time napisao djelo koje ima nešto zajedničko u svim nacionalnostima. – Ruski pjesnik Jevgenij Jevtušenko je napisao pjesmu „ Ja ne razumijem“ gdje opisuje kako osjeća da je on Peer Gynt. ’’¹⁴

¹⁴ Rollo May; The cry for myth, A Delta Book, Published by Dell Publishing a division for Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc., 666 Fifth Avenue, New York 10103, str 170

3. ZAKLJUČAK

“Naša psiha nije naprosto proizvod iskustva, kao što ni naše tijelo nije puki proizvod onoga što jedemo.”¹⁵

Ljubav prema mitovima i želja za shvaćanjem arhetipova i kolektivnog sjećanja rodila se na satovima profesora Bobe Jelčića, koji nam je ukazao na važnost posezanja u vlastitu riznicu sjećanja, jer se u mašti kriju ladice koje vrve događajima, emocijama, stanjima... Razmišljajući o profesorovoj uputi krenula sam čitati Junga, Chambella, Košičeka, Freuda... Ulazeći dublje u svijet mitova i arhetipova shvatila sam konstantu ponavljanja i prednost koju nam ona daje – predivađanje ljudskog ponašanja i time likova koje kreiramo, ukoliko smo upoznati s obrascima. Shvaćam da je učenje o tome i učenje iz toga vječna potraga i da ću odgovore za kreaciju likova (arhetipi, univerzalnost) tražiti do kraja profesionalnog vijeka, ali i da ću odgovore na pitanja o sebi tražiti do kraja života.

“ Unutar duše, unutar društvenog korpusa, mora postojati – ukoliko želimo da doživimo dugotrajan opstanak – neprestano ‘ponavljanje rađanja’ (palingenesia) koje će neutralizirati stalno ponavljanje smrti. Jer uz pomoć naših pobjeda se, ako nismo regenerirani, rad Nemezis omogućuje: sudbina se izlježe upravo iz ljuštore naše vrline.”¹⁶

¹⁵ Stevens Anthony (2007)., „Jung“ , Sarajevo, 2007., str 49

¹⁶ Kembel Džozef (2018)., „Heroj sa hiljadu lica“, ur. Borivoj Gerzić, Beograd: Zlatno runo 2018. str 16

4. LITERATURA

Fon Franc Marija – Lujza (2017)., „Ženski princip u bajkama“ , ur. Mirjana Sovrović, Beograd 2017.

Dr. Košiček Marijan (1991)., „Mit i seks“ , Prosvjeta Zagreb 1991.

Kembel Džozef (2018)., „Heroj sa hiljadu lica“, ur. Borivoj Gerzić, Beograd: Zlatno runo 2018.

Kembel Džozef editirao (1976); Aion: Phenomenology of the Self published in The Portable Jung, Penguin Books,

Jung Carl G. i von Franz M.L., Henderson Joseph I., Jacobi Jolande, Jaffe Aniela (1973).,

Rollo May; The cry for myth (1991) A Delta Book, Published by Dell Publishing a division for Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc., 666 Fifth Avenue, New York

„Čovjek i njegovi simboli“ , ur. Mirjana Milač, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1973.

Stevens Anthony (2007)., „Jung“ , Sarajevo, 2007.

IZVORI:

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235>

file:///C:/Users/Administrator/Downloads/kazaliste_17_18_26_lederer.pdf

file:///C:/Users/Administrator/Downloads/kazaliste_17_18_26_lederer.pdf

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3738>

<https://jungpsihologija.wordpress.com/2018/05/20/ponasanje-zene-arhetip-zene/>